Gedeon Magdolna

A cirkuszi játékok jogi szabályozása az antik Rómában

PhD dolgozat tézisei

I.

A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

Bár az antik Róma életében központi szerepet játszottak az ünnepi játékok, ez ideáig mégsem született olyan összefoglaló munka, amely egészében áttekintené a játékok fejlődését a kezdetektől a császárkor végéig. Ez a feladat kultúrtörténeti szempontból is megoldatlan maradt, és még kevesebben gondolnak arra, hogy a látványosságoknak jogi vonatkozásai is voltak, és átfogó, részletekbe menő szabályozásukat a forrásokból ki lehet szűrni.

Dolgozatom megírásának ezért az volt a célja, hogy a római játékok közül az atléta-, lovas- és gladiátori küzdelmekre vonatkozó jogi szabályokat összegyűjtsem, rendszerezzem és az összefüggéseket figyelembevéve adjak választ a vitatott kérdésekre.

A munkát a források összegyűjtésével kezdtem. Ebben különféle számítógépes adatbázisok is segítségemre voltak, mindenek előtt a római jogi forrásokat tartalmazó ROMTEXT. Az összegyűjtött források rendszerezése után kiderült, hogy milyen témakörök szerint lehet csoportosítani a vonatkozó szabályokat. Ezek szerint három fő szabályozási tárgy különíthető el:

1. a játékok keletkezésére, rendezésére és finanszírozására vonatkozó szabályok;
2. a játékok résztvevőire, azaz a „játékosokra” vonatkozó normák;
3. a játékok tartásának helyszínére, lefolyására vonatkozóan kialakult szabályok.

Ezután a témaköröknek megfelelően folytattam a jogi normák összegyűjtését. Ezt részben a jogi munkák, részben pedig a történetírók és költők művei alapján lehetett elvégezni. A nem jogi munkák elemzésekor mindig ügyelnem kellett arra, hogy a bő forrásanyagból csak a ténylegesen jogi relevanciával rendelkező utalásokat szűrjem ki. A források gyűjtése és csoportosítása alatt új szempontok és kezdetben lényegtelennek tűnő témák is

felmerültek, melyeket a dolgozatomba be kellett építenem. A rendelkezésünkre álló forrásanyagban jelentős részt foglalnak el azok a normák, melyek a Róma városán kívül eső játékokra vonatkoznak. Ezeket szintén el kellett dolgozatom anyagától különítenem, de közülük néhány a Róma városában fennálló viszonyokra vonatkoztatva, utalásszerűen mégis felhasználásra került.

A másodlagos irodalom összegyűjtését a kultúrtörténeti munkákkal kezdtem, ezután következett a jogi szakirodalom felkutatása. Ezt részben a források, részben az érintett jogterületek átfogó monográfiáira támaszkodva lehetett elvégezni, de jelentős támogatást nyújtottak munkámhoz az összefoglaló bibliográfiák is.

Külön említést érdemelnek THEODOR MOMMSEN művei. Egyes elemzéseiben ugyanis nemcsak az eredeti jogforrások rekonstrukciói találhatók meg, hanem lényeges kérdésekben hosszú időre meghatározta a későbbi munkák alapját is. Az újabb szakirodalomban azonban többször megkérdőjelezik néhány megállapítását, ezért ezen vélemények bemutatásakor mindig utalnom kellett MOMMSEN nézeteire is, és a két vélemény alapján foglaltam állást. Néhány kérdéssel pedig egyedül ő foglalkozott.

Egyes jogi problémákkal kapcsolatban a ***Digestá***ban fennmaradtak jogtudósi vélemények. Ezekhez a fragmentumokhoz lehetőség szerint a legteljesebben próbáltam összegyűjteni a szekunder irodalmat, és az azokban foglalt megállapítások alátámasztásához vagy elutasításához szükséges forrásokat is össze kellett gyűjtenem.

Dolgozatomban megfigyelhető, hogy mindvégig az állt szándékomban, hogy a játékokra vonatkozó szabályokat alkalmazhatóságukban mutassam be, tehát úgy, ahogy azok az ókori Rómában is segítették az embereket nézeteltéréseik rendezésében. Ezért a normákat nem elvontan, az egyes szavak jelentéseit boncolgatva vizsgáltam, hanem mindig alkalmazásuk környezetével összefüggésben. Ezért a római „keresetjogi gondolkodásnak” megfelelően, ahol lehetett, törekedtem indoklással választ adni arra a kérdésre, hogy ki, ki ellen, milyen ***actió***t indíthatott, és azzal mit érhetett el.

Mivel a római jog mai jogviszonyainkra is rányomta bélyegét, kutatásom egyik célja az volt, hogy egy fejezetben összefoglaljam azokat a mai szabályokat, melyeknek előképét Rómában is megtalálhatjuk. Ehhez a mai sporttal kapcsolatos joganyagot és az arra vonatkozó szakirodalmat is össze kellett gyűjtenem. Ez nem volt nehéz feladat, hiszen Magyarországon 2001-től átfogó Sporttörvény szabályozza a sporttal kapcsolatos jogviszonyokat. Mivel a sporttal kapcsolatban ma is ugyanazokat a szabályozási tárgyakat találjuk, mint az ókorban, egyszerűen csak össze kellett kapcsolnom, hogy mely római jogi szabálynak, melyik mai norma felel meg.

II.

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az ókori Rómában a városlakók nagy része dologtalanul sétált az utcákon azt keresve, mivel tölthetné el a szabad idejét. Másrészt bennük lappangott az állandó rettegés az istenek haragjától, hogy újabb háború, járvány, természeti csapás sújtja majd őket. Ennek a kettős problémának a megoldására, azaz a városlakók szórakozási vágyának kielégítésére és az istenek jóindulatának megnyerésére a cirkuszi látványosságok szolgáltak eszközül.

A dolgozat címében szereplő „cirkuszi játékok" megjelölés magyarázatra szorul. A témát tekintve ez a terminológia csak magyarul érvényesül, nem azonos a ***ludi circenses***szel. A ***ludi circenses*** ugyanis csak a lovas- és atlétaversenyeket foglalta magába, a gladiátori küzdelmeket ***munerá***nak hívták. A ***munera*** további három fajtáját lehet megkülönböztetni: ***venatio*** – állatviadalok, ***munera gladiatoria*** – a szoros értelemben vett gladiátorviadalok, továbbá ***naumachia*** – a vízi csaták megjelenítése. Mivel azonban egy ideig az atléták, fogathajtók és gladiátorok egyaránt a cirkuszban mérték össze erejüket, ezért az egyszerűség kedvéért, a közös helyszínből kiindulva választottam a cirkuszi játékok megjelölést.

A ***ludi publici*** azért nem lett volna pontos cím, mivel ez a kifejezés egyrészt nem foglalja magába a rendkívüli játékokat és a ***munus***okat, másrészről viszont magába foglalná a színházi előadásokat, a ***ludi scaenici***t. A színházi előadások azonban jellegüknél fogva annyira eltérnek a cirkuszban bemutatott látványosságoktól, hogy az azokra vonatkozó szabályok összegyűjtése egy további dolgozat alapjául szolgálhat.

Felvetődik a kérdés, hogy az atléták, kocsihajtók és gladiátorok küzdelmeit a sport fogalma alá lehet-e vonni? Ez az atléták és fogathajtók esetében lehetséges, a gladiátorok esetében azonban már megoszlanak a vélemények. A gladiátorok ugyanis nem testedzés céljából mérték össze erejüket, hanem az életükért küzdöttek, és ezért már nem vonható tevékenységük a sport fogalma alá. A három műfaj együttes tárgyalását mégis az teszi indokolttá, hogy

a helyszín mellett közös bennük az is, hogy szereplőik versengenek egymással, céljuk az ellenfelük legyőzése és fellépésük testi rátermettséget kíván.

A címben szereplő „antik Rómában” kifejezést megszorítón kell értelmezni. Dolgozatom ugyanis mind időben, mind helyben kizárólag a fővárosra korlátozódik, tehát a szükséges utalások kivételével a város alapításától Kr. u. 476-ig Róma városában érvényesülő szabályokat követi nyomon. Az időbeli kiterjedés lehetővé teszi, hogy a játékokra vonatkozó rendelkezéseket, az állami életben bekövetkező változásokkal együtt, fejlődésükben mutassam be.

A munka négy fő részre tagolódik. Az első rész korszakonkénti bontásban az egyes játékok bevezetésének jogi háttere mellett azt foglalja össze, hogy mely játékokat, kiknek volt joga illetve kötelessége megrendezni. Témájánál fogva ezért ez egy közjogi fejezetnek tekinthető.

A **királyság korából** nem maradt fenn sok adatunk, mégis megállapíthatjuk, hogy a király és a ***pontifex***ek feladata volt az ebben a korban még kizárólag szakrális jellegű lovas játékok rendezése.

A **köztársaság korában** már színesedik a kép, több forrásunk is maradt fenn. Ebben a korszakban többféle rendezvényt lehet megkülönböztetni, így kialakultak a ***ludi votivi***, ***ludi publici*** és a ***munera gladiatorum***.

A ***ludi votivi***, azaz fogadalmi játékok, arról kapták nevüket, hogy megtartásukra ***votum*** formájában tettek fogadalmat Iuppiternek, valamilyen válsághelyzetben. Ha Iuppiter megsegítette a fogadalomtévőt, úgy a felajánlott játékokat megrendezték a tiszteletére. A ***ludi votivi***nek szigorú közjogi eljárási szabálya alakult ki. Fogadalmat lehetett tenni a Sibilla-könyvek javaslatára, amit csak ***senatus***i engedéllyel lehetett megtekinteni, de az is szokásos volt, hogy főleg a hadvezérek nehéz helyzetekben felajánlást tettek játékok tartására. A fogadalmat mindig egy ***imperium***mal rendelkező ***magistratus*** tette, ezért ha a ***praetor*** vagy ***consul*** akadályoztatva volt, külön ***dictator***t neveztek ki erre a feladatra.

A ***ludi publici*** a ***magistratus***ok által évenként visszatérően rendezett játékok voltak. A központi helyet elfoglaló ***ludi Romani*** megrendezése a köztársaság idején a király helyébe lépő ***consul***okra szállt, majd midőn ez túl

nagy terhet jelentett a számukra, a különféle istenek tiszteletére rendezett játékok tartása megoszlott a ***curulis*** és a plebejus ***aedilis***ek, valamint csekély mértékben a ***praetor*** között.

A köztársaság végén jelentek meg a görög mintára rendezett atlétaküzdelmek, az ***agon***ok, melyek ekkor még a ***ludi circenses*** részét képezték.

A gladiátorjátékok a Kr. e III. században temetési szertartás részeként jelentek meg. A szakirodalmi vélemények abban a kérdésben oszlanak meg, hogy Kr. e. 105-től – mikor először rendezett két ***consul*** gladiátorviadalt – a gladiátorviadalokat is felvették-e az államilag rendezett ünnepi játékok közé. A források elemzése és a későbbi államilag rendezett gladiátorharcok hiánya azonban arra enged következtetni, hogy a köztársaság idején a gladiátorviadalok magánrendezésű játékok voltak, és csak a ***principatus***ban váltak az állami ünnepi játékok részévé.

A köztársasági Rómában a ***magistratus***ok választási küzdelmének fontos részévé váltak a játékok, hiszen aki a legfényesebb látványossággal szórakoztatta választóit, az számíthatott leginkább a győzelemre. Ezért mind törvényhozás által, mind az állami pénzkeret, a ***lucar*** megkurtításával igyekezett a ***senatus*** a játékokkal való versengést korlátozni, a saját pénzből való finanszírozásnak azonban nem tudtak gátat szabni.

A **császárkorban** megfigyelhető a játékok szakrális jellegének háttérbe szorulása, valamint egy centralizálási törekvés a császár részéről, amellyel minden látványosságot a saját felügyelete alá akart vonni. A kereszténység államvallássá tételével megkezdődött a pogány kultuszok eltörlése. Az ünnepi játékok között megjelentek a császár születésnapjára és hatalomra lépése emlékezetére rendezett játékok. A játékok rendezésének feladatát Augustus a ***praetor***ra ruházta, a köztársaság korával ellentétben a ***consul***ok is több feladatot kaptak ezen a téren.

A gladiátorjátékok szintén államilag rendezett látványossággá váltak, melyeket a császárok hol a ***praetor***ok, hol a ***quaestor***ok feladatkörébe utaltak. A legjelentősebb játékokat azonban maga a császár rendezte hivatalnokai segítségével.

Értekezésem második része a játékosok, vagyis az atléták, fogathajtók és gladiátorok jogállására vonatkozó rendelkezéseket elemzi. Ez a rész legfőképpen személyi jogi szabályokat tartalmaz. Mivel a játékok főszereplőire vonatkozó, a forrásokban előforduló minden jogi vonatkozású rendelkezést megpróbál bemutatni, magánjogi, büntetőjogi és közjogi szabályok is helyet kaptak benne.

Az **atlétákkal** kapcsolatos források három fő témakörbe sorolhatók. Az egyik az atléták jogállásával, a másik a kölcsönügyleteikkel, a harmadik az egyesületeikkel kapcsolatos szabályok.

A jogállásukra vonatkozó szabályok tekintetében megoszlanak a nézetek, hogy ezek a sportolók ***infamis***ak voltak-e vagy sem. A szakirodalom többsége arra az álláspontra jut, hogy a színészekhez hasonlóan, ***infamiá***t szenvedtek, mivel tevékenységüket pénzért, ***locatio conductio*** keretében űzték. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az atlétákat számos privilégiummal és olyan tisztségekkel ruházták fel, melyek más ***infamis*** személyeket nem illettek meg, valamint azt, hogy az atléták a császárkultusz jelentős támogatói voltak, és döntően azt, hogy a ***Digestá***ban az ***infamia*** alóli kivételek között szerepelnek az atléták, véleményem szerint nem szenvedtek ***infamiá***t a hivatásosan sportoló római polgárok.

A kölcsönügyleteikkel kapcsolatos szabályok szerint az atléták az edzésükhöz szükséges pénzt úgy is előteremthették, hogy kölcsönt vettek fel, melyet csak akkor kellett visszafizetniük, ha győztek a versenyen, így ez az ügylet a tengeri kölcsönnel (***foenus nauticum***) mutat rokonságot.

Az atléták egyesületekbe tömörültek, melyek tagjaik versenyeztetését és utazását szervezték. Helyi és regionális szinten alakultak atlétaegyesületek, központjuk Rómában volt.

A **kocsihajtókra** vonatkozó szabályokat a ***factió***k kialakulásával összefüggésben lehet elemezni. Lovas versenyeket már a királyság korában is rendeztek, és a XII táblás törvényben is találunk a kocsihajtókra vonatkozó szabályozást. Kezdetben a ***factió***k hatalmas magánvállalkozások voltak, melyek magas haszon reményében bocsátották a játékadók rendelkezésére a fogatokat és a személyzetet. A császár a magánvállalkozásban működő ***factió***kat a saját

felügyelete alá vonta, ami a lótenyésztésre vonatkozó rendeletekben is megmutatkozott. A ***factió***kat vezető vállalkozókat pedig hivatalnokokra cserélték le.

A kocsihajtók tekintetében is felmerül a kérdés, hogy azok, akik nem a ***factió***k tulajdonában álló rabszolgák voltak, az atlétákhoz hasonlóan szintén ***infamiá***t szenvedtek-e vagy sem. Mivel nemcsak a győzelem, hanem maga a versengés is dicsőségnek számított, s a ***Digestá***ban a kivételek között a lovasversenyek résztvevőit is megtaláljuk, megállapíthatjuk, hogy ők sem szenvedtek ***infamiá***t.

A **gladiátorok** hadifoglyok, elítéltek, rabszolgák és önként jelentkezők közül kerültek ki. A róluk szóló fejezetben ezekre az egyes kategóriákra vonatkozó jogi rendelkezéseket gyűjtöttem össze. A témával foglalkozó művek egyike sem foglalta össze és jelölte meg azokat a forrásokat, melyekből kiderülne, hogy kiket ítéltek gladiátor- vagy állatviadalra, valamint azokkal a forrásokkal sem foglalkoznak, melyek az egyéb, így pl. öröklési jogaikra vonatkoznak. Ezt a fejezetet ezért szinte teljesen az eredeti forrásokra támaszkodva írtam meg.

A forrásokból kiderül, hogy a hadifoglyok egyik kivégzési módja volt, hogy az arénába küldték őket. A bűnözőkkel kapcsolatban négyféle büntetési nemet lehet megkülönböztetni: ***condemnatio ad gladium***, azaz a gladiátorviadalok szüneteiben való kivégzésre, és az ***ad ludum gladiatorium***, azaz a gladiátoriskolákban való kiképzésre szóló ítélet, valamint a ***condemnatio ad bestias***, ahol az elítélteket kiképzetlenül vetették a vadállatok elé, és az ***ad ludum venatorium***, ami az állatviadalra kiképző iskolákba való küldést jelentette. Míg arról, hogy mely bűnözőket vetették vadállatok elé, számos forrás tanúskodik, arról azonban, hogy kiket ítéltek ***ad ludum*** és ***ad gladium***, már nem találunk ilyen egyértelmű utalásokat. Nagy valószínűség szerint ugyanazokat a bűncselekményeket büntették ***ad gladium***, mint amiket a vadállatok elé vetéssel. ***Ad ludum***mal is ezeket a bűnözőket sújthatták, de közülük is kiválogatták azokat, akik erre koruknál és testalkatuknál fogva rátermettek voltak.

Hosszabb részt szenteltem az önként jelentkező gladiátoroknak, azon belül is azoknak a rendelkezéseknek, melyek a lovagi és szenátori rendhez tartozó fiatalok gladiátorrá válását próbálták megakadályozni, hiszen e jogszabályokat különféle kiskapukon igyekeztek az érdekeltek megkerülni. Ezek a gladiátorok a források szerint egyértelműen ***infamis***ok voltak. A császári centralizálás ezen a területen a gladiátoriskolák monopolizálása terén mutatkozott meg. A gladiátorok az iskolákon belül még egyesületeket is alkottak.

A harmadik részben a játékokkal kapcsolatos szabályok szerepelnek, melyben közjogi, magánjogi és büntetőjogi elemek keverednek. A játékok előkészítésének és a rendezők teendőinek bemutatása mellett itt kaptak helyet a helyszínre, a nézőkre, a játékosok sérüléseire, a rendfenntartásra, valamint a játékok megszüntetésére vonatkozó jogi rendelkezések.

A **helyszínnel** kapcsolatos szabályok az építésrendészettel függnek össze. Megfigyelhető, hogy az állam a királyság korától kezdve kezében tartotta a fogathajtó versenyek helyszínének biztosítását, hiszen a ***ludi circenses*** megrendezése is állami feladat volt. A gladiátorharcoknál pedig az államilag rendezett ***munus***ok általánossá válásával kezdtek a császárok az amfiteátrumok építéséhez.

Külön részben foglaltam össze a **játékok napjaira** vonatkozó rendelkezéseket, melyek meghatározták, hogy melyek minősültek ***dies fasti***nak vagy ***dies nefasti***nak, mely napokon nem lehetett játékokat rendezni.

A **játékrendezők** tevékenységének csak akkor volt jogi relevanciája, ha az egy hivatalból eljáró, állami tisztségviselő volt, mert ilyenkor tevékenysége a közjog területére esett. Az előkészületi teendők körében a központi helyen a fogatok, gladiátorok és vadállatok beszerzése állt.

A gladiátorok beszerzésével kapcsolatban ránk maradt egy Gaius által felvetett jogi probléma. A jogtudós kérdése: milyen szerződés az, ahol a gladiátorokat rendelkezésre bocsátó ***lanista*** és a játékrendező úgy kötnek ügyletet, hogy a megsebesült és halott gladiátorok után 1000, az épségben visszaadottakért pedig húsz dénárt kell fizetni, ilyenkor ugyanis a bérlet és az

adásvétel elemei keverednek (Gai. 3,146). Ha az esetet összefüggéseiben vizsgáljuk, arra a megállapításra juthatunk, hogy ilyenkor bérleti szerződés jön létre egy megállapodással, mely szerint a játékrendező osztozik a ***lanistá***t ért kárban.

A játékrendezőknek a ***ludi circenses*** esetén volt a legtöbb olyan cselekménye, mely a közjog hatálya alá esett, hiszen ezeket a versenyeket egy szakrális jellegű felvonulás is bevezette. A ***consul***nak az ***aedilis***i tisztség bevezetése után játékrendezői feladatából annyi maradt meg, hogy ő volt a játékok elnöke. A gladiátorviadalokon pedig csak a ***principatus***tól nyert jogi relevanciát a rendezők ténykedése, hiszen e viadalok addig csak magánrendezésű játékoknak minősültek akkor is, ha ***magistartus***ok rendezték azokat.

Sokat vitatott jogi probléma a ***iactus missilium*** kérdése, ti. hogy ilyenkor a tulajdonszerzés ***traditió***val vagy ***occupatió***val történik-e? Ha azt vesszük alapul, hogy a játékrendező nem azért dobálja szét a ***missilá***kat a nézőtéren, mert az azokon feltüntetett tárgyaktól meg akar szabadulni, hanem azért, hogy később a nép jóindulatát elnyerje, megállapíthatjuk, hogy ilyenkor ***traditio*** ment végbe, melynek ***causá***ja ***donatio*** volt.

A **nézőkkel** kapcsolatban számos rendelkezés született. Meghatározták, hogy ki nem mehetett el a játékokat megtekinteni, milyen öltözetben kellett megjelenni, ki hol foglalhatott helyet, hogyan köthettek fogadásokat. Jogi relevanciája volt a nézők egyes megnyilatkozásainak, pl. kegyelem kérése a küzdők számára, testi sértés okozása másnak a nézőtéren, a hivatalnokok ill. a császár kicsúfolása. A nézőtér, bizonyos értelemben, a császárkorban az addigra elhaló népgyűlések helyét is átvette.

A **játékosok sérüléseivel** kapcsolatban fennmaradt egy Ulpianus töredékünk (D. 9,2,7,4), melyben felvetődik a kérdés, hogy ha valaki a küzdelem során ellenfelének valamilyen sérülést, vagy halált okoz, felelősségre lehet-e vonni a ***lex Aquilia*** alapján. A jogtudós, a ma érvényesülő szabályozáshoz hasonlóan, kizárja a sportoló felelősségre vonását a küzdelem során okozott testi sértés miatt.

A **rendfenntartás** a játékrendező feladata volt. Nemcsak a játékok helyszínén, hanem az elnéptelenedett városban is fokozott védelemre volt szükség, hiszen ilyenkor szabad út nyílott a fosztogatásra.

A **játékok megszűnésével** kapcsolatban kiemelendő, hogy a viadalokat a kereszténység terjedése is visszaszorította, a gladiátorküzdelmeket pedig a császárok rendeletileg igyekeztek beszüntetni.

Az utolsó fejezetben azok a mai sportjogi szabályok kerülnek bemutatásra, melyeknek előképét a római rendelkezésekben is megtalálhatjuk. A legszembetűnőbb hasonlóság az antik és a mai viszonyok között az, hogy a mai sportjogi szabályok között ugyanazokat a szabályozási tárgyakat találjuk meg, melyeket Rómában a játékokkal kapcsolatban jogi úton rendeztek, ezért szintén közjogi, magánjogi, és büntetőjogi elemek keverednek bennük.

III.

A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI

Mivel a dolgozat ez ideig feltáratlan területtel foglalkozik, hiánypótló alkotásnak tekinthető. A játékoknak kultúrtörténeti szempontból sincs átfogó irodalma (főleg magyar nyelven), ezért nemcsak a jogászok, hanem a sporttörténet iránt érdeklődők is hasznos információkat szerezhetnek a munkából. Irodalomjegyzéke alapját képezheti további kutatásoknak is.

Értekezésem a római jog oktatása terén a közjogi részek bővítésére ad lehetőséget.

A magyar nyelven nem elérhető római jogi források feldolgozottsága révén munkám alapját képezheti forrásfeldolgozó speciális kollégiumoknak, de egészében véve egy önálló, fakultatív stúdiumnak is tárgya lehet.

IV.

PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. Magyarországiak jogi stúdiumai külföldi egyetemeken (1520-1800). Beszámoló Szabó Béla kandidátusi értekezésének nyilvános vitájáról, in: Jogtudományi Közlöny 1993/10. 402-404.

2. Agnat rokon-e az uxor in manu?, in: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc 1999. 8-11.

3. Sport az augustusi Rómában (recenzió), in: Klió 1999/1. 68-72.

4. Az elmebetegség a római jog forrásaiban, in: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica 16 (1999) 49-54.

5. Az aedilisek és a cirkuszi játékok, in: „Dum spiro doceo." Ünnepi tanulmányok Huszti Vilmos 85. születésnapjára, Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 99-107.

6. A testi sértés római jogi relevanciái a nehézatlétikai párviadalokban, in: Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica 17 (2000) 127-133.

7. A magyar sportjog alapjai (recenzió), in: Jogtudományi Közlöny 2001/1. 53-56.

8. Történeti hűség és valóság „A gladiátor" c. film kapcsán, in: Debreceni Szemle 2001/4. 586-592.

9. A római sport (recenzió), in: Klió 2001/2. 40-46.

10. Római jogi gyakorlatok (Gyakorlókönyv), Szent István Társulat, Bp. 2001. 109 old.

11. A római jog legújabb magyar kézikönyve (recenzió), in: Aetas 2001/4. 311-313.

12. A nézőkre vonatkozó rendelkezések az antik Róma cirkuszaiban és amfiteátrumaiban, in: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica 19 (2001) 101-115.

13. Az atléták helyzete a római jogban, in: Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis 2 (2002) 7-23.

14. A gladiátorok jogállása az antik Rómában, in: Jogtudományi Közlöny (megjelenés alatt)

15. A cirkuszi játékok közjogi vonatkozásai a köztársaságkori Rómában, in: Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium (megjelenés alatt)

DIE IURISTISCHE REGELUNG DER CIRCENSISCHEN SPIELE IM ANTIKEN ROM

(Thesen der PhD Dissertation)

I.

DIE METHODE UND DAS ZIEL DER FORSCHUNG

Obwohl die Spiele im antiken Rom eine bedeutende Rolle spielten, haben wir bis jetzt kein Werk, das in seiner Gänze die Entwicklung der Spiele vom Anfang an bis zum Ende der Kaiserzeit zusammenfassen würde. Diese Aufgabe ist auch vom kulturhistorischen Aspekt ungelöst geblieben, und noch weniger denken daran, dass diese Veranstaltungen auch iuristische Beziehungen hatten, und man kann ihre umfassende, eingehende Regelung aus den Quellen herauslesen. Deshalb war das Ziel meiner Arbeit, die Athleten-, Pferde- und Gladiatorenkämpfe betreffenden Normen zusammenzusammeln, zu systematisieren, und auf die umstrittenen Fragen zu antworten.

Die Arbeit musste mit dem Sammeln der juristischen Quellen angefangen werden. Dabei habe ich auch verschiedenen CD Roms verwenden können, vor allem den ROMTEXT, der die römischrechtlichen Quellen enthält. Diese Kenntnisse bildeten einen Grund dafür, nach welchen Themen die Normen eingeteilt werden können. Es hat sich herausgestellt, dass drei Regleungsgegenstände unterschieden werden können:

1. die Entstehung, Organisierung und Finanzierung betreffenden Normen;
2. die Regel, die sich auf die Teilnehmer, also auf die „Spieler” beziehen;
3. den Spielort und den Verlauf der Spiele betreffenden Regel.

Nach der Feststellung der Regelungsgegenstände konnte ich die weiteren Rechtsregeln zusammensammeln. Diese Arbeit konnte auf Grund der iuristischen Schriften und der Werke der Historiker erledigt werden. Bei der Analyse der nichtiuristischen Werke musste man immer darauf achten, dass nur diejenige Quellen ausgewählt werden, die iuristische Relevanz haben. Während des Sammels der Quellen entstanden neue Aspekten, die ich in meine Arbeit

einbauen sollte. In dem erhältlichen Quellenmaterial gibt es eine bedeutende Menge der Normen, die sich auf die ausserhalb Rom gegebenen Spiele beziehen. Diese musste ich von dem Material meiner Arbeit separieren, aber einige davon sind im Vergleich mit den römischen Verhältnissen benutzt worden.

Bei dem Sammeln der Sekundärliteratur habe ich zu erst die kulturhistorischen Werke, danach die iuristischen Fachliteratur bearbeitet. Diese Arbeit konnte ich zum Teil auf Grund der Quellen, zum Teil nach den Monographien der betreffenden Rechtsgebiete erledigen. Eine bedeutende Rolle spielten auch die zusammenfassenden Bibliographien.

Besondere Erwähnung verdienen MOMMSENs Werke. In einiger von seiner Untersuchungen enthalten nicht nur die Rekonstruktionen der echten Rechtsquellen, sondern MOMMSEN hat bei den meisten wichtigen Fragen eine Zeit lang für anderen Forschungen einen Grund gebildet. Die neueren Arbeiten bezweifeln aber mehrere von seinen Thesen, deshalb habe ich neben diese Meinungen auch MOMMSENs Ansichten dargelegt, und aufgrund der mehreren unterschiedlichen Aspekten habe ich meine Folgerung erörtert. Einige Fragen werden nur von MOMMSEN besprochen.

Bezüglich einiger Rechtsproblemen stehen in den Digesten Gutachten der Rechtsgelehrte. Zu diesen Fragmenten versuchte ich nach Möglichkeit am vollständigsten die Sekundärliteratur zu sammeln, und ich musste auch zu den verschidenen Meinungen die Beweisen ***pro*** oder ***contra*** forschen.

Man kann beobachten, dass meine Absicht war, die Regel der Spiele in ihrer Verwendung darzustellen, wie diese Normen im aniken Rom den Leute hielfen, ihre Rechtsproblemen zu lösen. Deshalb habe ich die Normen nicht abstrakt, durch Untersuchung der Bedeutung der Wörter geprüft, sondern im Zusammenhang mit iherer Verwendung. Entsprechend dem römischen actionenrechtlichen Gedanke, wo es ermöglichte, versuchte ich immer mit Begründung darauf zu antworten, wer, gegen wen mit welcher actio und worauf vorgehen kann.

Nachdem das römische Recht unsere Rechtsverhältnisse beeinflusst hat, ist es ein Ziel meiner Forschung gewesen, in einem Absatz diejenigen heutigen Regel

zusammenzufassen, dessen Vorbild in dem antiken Rom gefunden werden kann. Dazu sollte ich die heutigen Sport betreffenden Rechtsmaterial zusammensammeln. Es ist keine schwere Aufgabe gewesen, denn in Ungarn regelt ab 2001 ein umfassende Sportgesetz das Sportleben. Nachdem die gleichen Rechtsgegenstände in dem ungarischen Sportgesetz gefunden werden, wie in den antiken Rechtsregeln, sollte ich einfach zusammenbinden, welchen römischen Normen, welche ungarische Regel entsprechen.

II.

DIE ERGEBNISSE DER FORSCHUNG

Im antiken Rom spazierten auf den Strasse die Bewohner ohne Arbeit, und sie suchten immer etwas, womit ihre Freizeit verbringen könnten. Daneben hatten sie Angst vor den Götter, dass neue Kriege, Seuchen irgendwelche Katastrophen heimsuchen. Für die Lösung dieses Doppelproblems, also für die Befriedigung der Unterhaltungssucht der Stadtbewohner und für den Gewinn der Gunst der Götter gaben die circensischen Spiele ein Mittel.

In dem Titel der Arbeit muss der Begriff die „circensischen Spiele" erklärt werden. Bezüglich des Themas gilt diese Terminologie nur ungarisch, ist es nicht gleich mit den ***ludi circenses***. Die ***ludi circenses*** halten nämlich nur die Pferderennen und die Athletenkämpfe in sich, die Gladiatorenkämpfe wurden ***munera*** genannt. Man kann zwischen drei Arte der ***munera*** unterscheiden: ***venatio***, die Tierkämpfe, ***munera gladiatoria***, die eigentlichen Gladiatorenkämpfe, wo Mensch gegen Mensch kämpft, und die ***naumachia***, die Vorführung der Seeschlächte. Nachdem die Athleten, Wagenlenker und die Gladiatoren eine Weile in dem Cirkus auftraten, deshalb habe ich aus dem gemeinsamen Ort ausgekommen den „circensischen Spiele" Asdruck gewählt.

Die ***ludi publici*** wäre auch kein genauerer Titel, denn dieser Ausdruck hält die ausserordentlichen Spiele und die ***munera*** nicht in sich, aber der hält die Theatervorträge, die ***ludi scaenici*** in sich. Die ***ludi scaenici*** unterscheiden sich aber die übrigen Spiele in solchen Mass, dass die sie betreffenden Normen in einer weiteren Arbeit zusammengefasst werden können.

Man kann die Frage stellen, ob die Kämpfe der Athleten, Wagenlenker und Gladiatoren unter den Begriff des Sports gezogen werden können? In dem Fall der Athleten und der Wagenlenker wäre es Möglich, hinsichtlich der Galdiatoren geben es aber verschiedene Meinungen. Die Gladiatoren kämpften nämlich nicht wegen der Körperverstärkung, sondern um ihren Leben, deshalb kann ihre Tätigkeit nicht als Sport bezeichnet werden.

Die drei Gattungen können trotzdem gemeinsam erörtert werden, denn neben dem Ort ist gleich, dass die Kämpfer miteinander wetteifern, ihr Ziel ist der Sieg, und ihre Auftritt erfordert bestimmte Körpertüchtigkeit.

In dem Titel muss man den „im antiken Rom" Ausdruck beschränkend interpretieren. Die Arbeit bezieht sich nämlich ausschliesslich auf die Hauptstadt, also ausser der erforderlichen Hinweise, fast sie die seit der Stadtgründung bis 476 n. Chr. in der Stadt Rom gültige Normen zusammen. Dieser Zeitraum ermöglicht, die Regelungen mit den Staatlichen Änderungen, in ihrer Entwicklung einzuzeigen.

Die Arbeit gliedert sich in vier Teile. Der erste Teil fasst neben der Einführung der einzelnen Spiele zusammen, dass welche Spiele von wem organisiert werden mussten.

Nach seinem Thema kann dieser Teil als ein öffentlichrechtlicher Abschnitt beobachtet werden.

Aus der **Königszeit** sind uns wenige Quellen überliefert, aber wir können dennoch feststellen, dass die Organisation der sakralen Pferderennen zu den Aufgaben des Königs und der Pontifices gehörte.

Aus der **Zeit der Republik** liegt uns schon mehr Datenmaterial vor. Wir können in dieser Epoche verschiedenartige Spiele unterscheiden. So sind die ***ludi votivi***, die ***ludi publici*** und die ***munera gladiatoria*** in dieser Ära entstanden.

Die Votivspiele bekamen ihren Namen darüber, dass man auf sie in der Form eines ***votums*** für Iuppiter ein Gelübde in einer schweren Situation machte. Wenn Iuppiter dem Gelübder half, wurden die Spiele für seine Ehre gegeben. Ein Gelübde konnte auf die Empfehlung der Sybillenbücher gemacht werden, die nur mit dem Antrag des Senats gelesen werden konnten. Es war aber eine Gewohheit, dass die Feldherren in dem Krieg ein Spiel gelobten. Das ***votum*** musste von einem ***magistratus cum imperio*** gelobt werden, deshalb wenn der Prätor oder die Konsulen verhindert waren, ein Diktator wegen dieser Aufgabe ernannt wurde.

Die ***ludi publici*** waren von den Magistraten jährlich veranstaltete Spiele. Die Organisation der im Mittelpunkt stehenden ***ludi Romani*** war in der Republik die

Aufgabe der Konsulen. Später gehörte die Spielgebung zu den kurulischen und plebeiischen Aedilen, und in niedrigem Mass zu dem Prätor.

Am Ende der Republik entstanden die Athletenkämpfe, die Agonen nach griechischer Art, die dieser Zeit ein Teil der ***ludi circenses*** waren.

Die Gladiatorenkämpfe entstanden im III. Jh. v. Chr. an den Begräbnisfesten. Die Meinungen sind danach geteilt, dass seit 105 v. Chr., als zum ersten mal von zwei Konsulen ein Galdiatorenkampf veranstaltet wurde, diese Spiele zwischen die staatlichen Festen aufgenommen wurden. Die Analyse der Quellen und der Mangel der späteren staatlichen ***munera*** lässt darauf folgern, dass die Gladiatorenkämpfe während der Republik Privatveranstaltungen waren, sie wurden erst im Prinzipat in die Zahl der Staatsfeste aufgenommen.

Im republikanischen Rom entwickelten sich die Spiele zum wichtigsten Bestandteil des Wahlkampfes jedes Magistrats: Es konnte am ehesten jener Wahlwerber mit dem Sieg rechnen, der den Wählern mit den prächtigsten Spielen Unterhaltung bot. Um dem ruinösen Treiben ein Ende zu gebieten, versuchte der Senat sowohl im Wege der Gesetzgebung als auch durch Limitierung der staatlichen Geldbewilligung den Wettbewerb zu beschränken, konnte jedoch nicht verhindern, dass die Wahlwerber aus eigenen Mitteln die Spiele finanzierten.

Für die **Kaiserzeit** kann man eine Minderung der sakralen Bedeutung der Spiele beobachten und folglich war es Absicht der Kaiser, alle Veranstaltungen unter ihre Aufsicht zu stellen. Als das Christentum zur Staatsreligion geworden war, begann die Zurückdrängung und schliesslich Aufhebung der heidnischen Kulte. Schon Augustus übertrug die Organisation der Spiele den Prätoren, aber auch die Konsuln bekamen mehr Funktionen. Die Gladiatorenspiele waren zu Sehenswürdigkeiten geworden, die vom Staat veranstaltet wurden. Einige Kaiser beauftragten die Prätoren mit der Organisation der Gladiatorenspiele, andere die Quästoren. Die bedeutendsten Spiele aber gaben die Kaiser selbst mit Hilfe ihrer Beamten.

Im zweiten Teil meiner Arbeit werden die Athleten, Wagenlenker und Gladiatoren betreffenden Normen zusammengestellt. Dieser Teil enthält in sich vor allem personenrechtlichen Regeln. Nachdem dieser Abschnitt jede, in den Quellen vorkommenen Normen zusammenfassen will, kommen darin strafrechtliche, privatrechtliche und öffentlichrchtliche Elementen vor.

Die mit den **Athleten** zusammenhängenden Normen können in drei Gruppen eingeteilt werden: Eine der Gruppen enthält die Normen über die Rechtsstellung der Athleten, eine andere umfasst die Normen bezüglich ihrer Darlehensgeschäfte, und die dritte hat die Normen über Athletenvereine zum Gegenstand. Bezüglich der Rechtsstellung der Athleten sind unterschiedliche Ansichten feststellbar, wobei sich die Kontroverse darum drehte, ob sie von Infamie betroffen waren oder nicht. Wenn wir in Betracht ziehen, dass die Athleten solche Privilegien und Beamtenstellungen erlangen konnten, die für infame Personen unerreichbar waren und dass sie auch Träger des Kaiserkults waren, fügt es sich zu einem Bild, dass sie in den Digesten nicht zum Kreis infamer Personen gezählt wurden. Wir können also feststellen, dass römische Berufssportler durch ihre Tätigkeit nicht von Infamie betroffen waren.

Entsprechend den Normen über Darlehensgeschäfte von Athleten konnten diese zum Zweck des Trainings und der Wettkampfvorbereitung Darlehen unter der Bedingung aufnehmen, dass sie dieses nur im Falle ihres Sieges zur Rückzahlung verpflichtet waren. Es hat deshalb das einem Athleten gegebene Darlehen Ähnlichkeit mit einem Seedarlehen (foenus nauticum).

Die Athleten organisierten sich in Körperschaften, welche die Wettkämpfe ihrer Mitglieder ausrichteten.

Pferderennen wurden schon in der Königszeit durchgeführt und es finden sich Normen betreffend die **Wagenlenker** auch im Zwölftafelgesetz. Die Normen betreffend die Wagenlenker können im Zusammenhang mit der Entstehung der Faktionen (Gesellschaften) analysiert werden. Am Anfang waren die Gesellschaften grosse Privatunternehmungen, die wegen der hohen Profite die Wagen, die Wagenlenker und die Pferde für die Spielgeber vermieteten. Die Kaiser unterzogen schliesslich diese Faktionen ihrer Aufsicht. Das zeigt sich

auch in den Regelungen über die Pferdezucht. Die ***domini factioni*** wurden auf kaiserlichen Beamten ausgetauscht.

Bezüglich der Wagenlenker besteht auch die Frage, ob die, die nicht Sklaven der Fraktionen waren, der Infamie verfallen oder nicht. Es lässt sich nachweisen, dass auch sie nicht der Infamie verfielen, da nicht nur der Sieg, sondern auch die blosse Teilnahme am Wettkampf als Ehre galt und das Personal der Pferderennen in den Digesten zu den von der Infamie ausgenommenen Personen zählen.

Die **Gladiatoren** rekrutierten sich aus Verurteilten, Sklaven und freiwilligen Bewerbern.

In diesem Abschnitt habe ich bezüglich dieser Kategorien die Normen gesammelt. Die Werke, die sich mit diesem Thema beschäftigen, haben nicht diejenigen Quellen zusammengefasst, woraus herausgestellt würde, welche Verbrecher auf Gladiatoren- oder Tierkämpfe verurteilt wurden, und sie enthalten nicht die Quellen, die sich auf ihre übrigen Rechte, z.B. auf ihre Erbberechtigkeit beziehen. Diesen Abschnitt habe ich deshalb fast nur nach den Grundquellen geschrieben.

Aus den Quellen stellt sich heraus, dass eine der Erledigung der Kriegsgefangenen war, sie in die Arenen zu schicken. Hinsichtlich der Verbrecher kann man zwischen vier Strafen unterscheiden: ***condemnatio ad gladium***, Hinrichtung in den Pausen der Gladiatorenkämpfe; ***condemnatio ad ludum gladiatorium***, wonach die Verurteilte in die Gladiatorenschulen geschickt wurden; ***condemnatio ad bestias***, auf deren Grund wurden die Verbrecher vor die Tiere geworfen; ***condemnatio ad ludum venatorium***, wonach die Verurteilte in die Schulen geschickt wurden, die sie auf Tierkämpfe ausbildeten.

Es gibt viele Quellen darüber, welche Verbrecher vor die Tiere geworfen wurden, aber darüber, wer ***ad ludum*** und ***ad gladium*** verurteilt wurden, finden wir nicht so eindeutiges Datenmaterial. Wahrscheinlich wurden dieselben Verbrecher ***ad gladium*** verurteilt wie ***ad bestias***. ***Ad ludum*** hätten auch diese Verbrecher verurteilt werden, aber aus ihnen wurden herausgewählt, die zu dieser Strafe wegen ihrer Körper und ihres Alters geeignet waren.

Hinsichtlich der freiwilligen Gladiatoren wurden mehrere Bestimmungen erlassen, die zu verhindern versuchten, dass junge Männer oder Frauen der oberen Stände als Gladiatoren auftraten. Versuchten sie, diese Normen zu umgehen, erlitten sie eindeutig Infamie.

Die Gladiatoren wurden in den Galdiatorenschulen ausgebildet, die von den Kaiser unter ihren Aufsicht gezogen wurden. Die Galdiatoren bildeten in den Schulen auch bestimmte Körperschaften.

Im dritten Teil sind die Normen bezüglich des Verlaufes der Spiele. Diese Regeln enthalten auch öffentlichrechtlichen, privatrechtlichen und strafrechtlichen Elementen. Neben der Erörterung der Tätigkeit der Spielgeber wird in diesem Teil diejenige Normen angezeigt, die sich auf den Spielort, das Publikum, die Körperverletzungen der Teilnehmer der Spiele, die Aufrechterhaltung der Ordnung und die Aufhebung der Spiele beziehen.

Den **Spielort** betreffenden Normen weisen einen Zusammenhang mit der Bauordnung auf. Es ist erkennbar, dass der Staat die Sicherstellung eines entsprechenden Ortes für Pferderennen schon seit der Königszeit in Händen hatte, da auch die Organisation der ***ludi circenses*** zu den Aufgaben des Staates gehörte. Der Ort für Gladiatorenkämpfe, also die Amphitheater wurden erst von den Kaisern errichtet, als die vom Staat organisierten ***munera*** bereits allgemein geworden waren.

In einem eigenen Absatz habe ich die **Tage der Spiele** betreffenden Normen zusammengefasst: welche Tage galten ***dies fasti***, oder ***dies nefasti***, an welchen Tagen war es verboten, Spiele zu organisieren.

Die **Tätigkeit eines Veranstalters** der Spiele war nur dann von juristischer Relevanz, wenn es sich dabei um einen als Magistrat fungierenden Beamten handelte, weil sein Vorgehen in diesem Fall in den Bereich des öffentlichen Rechts fiel. Bei den Gladiatorenspielen fielen die Handlungen des Spielveranstalters erst in der Kaiserzeit in den Bereich des öffentlichen Rechts, da die ***munera gladiatoria*** bis dahin private Veranstaltungen waren und zwar auch dann, wenn der Veranstalter ein Magistrat war. Im Rahmen der

Vorbereitungen stand die Besorgung der Wagenlenker, Gladiatoren und Tiere im Vordergrund.

Hinsichtlich der Besorgung der Gladiatoren haben wir eine Gaiusstelle. Es ist umstritten, wenn der ***lanista*** dem Spielgeber Galdiatoren mit der Bestimmung übergeben hat, dass dem ***lanista*** für jeden einzelnen, der unversehrt aus dem Kampf herauskommt, zwanzig Denare für Mühe und Schweiss gegeben werden, für jeden einzelnen aber, der getötet oder verstümmelt wird, tausend Denare, so ist es strittig, ob ein Kaufvertrag oder ein Mietvertrag abgeschlossen werde (Gai. 3,146). Wenn wir den Fall in seiner Einigkeiten prüfen, können wir feststellen, dass in diesem Fall ein Mietvertrag mit einer Nebenabredung geschlossen wird, nachdem der Spielgeber die Schaden mit dem ***lanista*** teilt.

Der Spielgeber hatte bei den ***ludi circenses*** die meisten öffentlichrechtlichen Tätigkeit, denn diese Spiele wurden von einem sakralischen Festzug eingeführt. Nach der Einführung der kurulischen Aedilen blieb bei den Konsul bei den Spiele die Rolle des Praesides.

Bei den Gladiatorenspiele hatten die Tätigkeiten erst seit dem Prinzipat iuristische Relevanz, nachdem in dem republikanischen Rom die ***munera*** privatveranstaltungen waren, auch in dem Fall, wenn der Spielgeber ein Magistrat war.

Vieldiskutiertes Problem ist das ***iactus missilium***. Die Frage ist, ob man darauf durch ***traditio*** oder ***occupatio*** Eigentum erlangen kann? Wenn wir in Betracht nehmen, dass der ***editor*** nicht mit der Absicht die ***missila*** zwischen die Zuschauer wirft, weil er diese nicht mehr haben will, sondern er möchte damit die zukünftigen Gütigkeit des Publikums gewinnen, können wir feststellen, dass in diesem Fall der Eigentumserwerb durch ***traditio*** erfolgt, wobei das Titel die ***donatio*** war.

Was das **Publikum** anlangt, gab es viele Vorschriften. Es wurde angeordnet, wer an den Spielen nicht teilnehmen durfte, welche Kleider man zu tragen hatte, wer wo Platz nehmen durfte und wie man eine Wette abschliessen konnte. Einige Äusserungen des Publikums waren auch von juristischen Belang, zB. eine Begnadigungsbitte für Kämpfer, die Verletzung von Zuschauern oder

Verspottung von Beamten oder des Kaisers. Dem Publikum der Spiele kam in der Kaiserzeit die Rolle einer Volksversammlung zu.

Betreffend die **Verletzung der Kämpfer** haben wir ein Ulpianfragment (D. 9,2,7,4), in welchem der Spieler, der seinen Gegner im Kampf verletzte, nicht zur Verantwortung gezogen werden soll.

Die **Aufrecherhaltung der Ordnung** der Spiele war eine Aufgabe des Spielgebers. Es war notwendig nicht nur am Ort der Spiele, sondern auch in der ausgestorbenen Stadt Aufsicht zu halten, nachdem gab es gute Gelegenheit für die Diebe.

Die Spiele wurden vom Christentum zurückgedrängt und die Kaiser versuchten die Gladiatorenspiele im Wege von Erlässen zu verbieten.

Im letzten Abschnitt werden die sportrechtlichen Regelungen zusammengefasst, deren Vorbilder wir im Römischen Recht finden können. Die auffälligste Ähnlichkeit zwischen den antiken und heutigen Normen besteht darin, dass wir im antiken Recht dieselben Regelungen antreffen, wie wir sie im ungarischen Sportgesetz finden.

III.

DIE VERWENDUNGSMÖGLICHKEITEN DER ARBEIT

Nachdem diese Arbeit sich um einen nur zum Teil aufgedeckten Thema beschäftigt, kann als ein Ergänzender Werk beobachtet werden. Dieser Thema hat auch keine kulturhistorische, zusammenfassende Literatur (vor allem auf ungarisch), deshalb nicht nur die Rechtshistoriker sondern auch für die Sporthistorik Interressierten nützlichen Informationen erlangen können.

Beim Unterricht des römischen Recht ermöglicht die Erweiterung der öffentlichrechtlichen Teilen.

Aufgrund der Bearbeitung der auf Ungarisch nicht erreichbaren Qellen kann diese Arbeit zu den Seminaren ein bedeutendes Material geben, die sich mit Fallösungen beschäftigen. Im seiner Gänze kann sie bei einem eigenen fakultativen Studium verwendet werden.

IV.

PUBLIKATIONEN

1. Magyarországiak jogi studiumai külföldi egyetemeken (1520-1800)
   /Beszámoló Szabó Béla kandidátusi értekezésének nyilvános vitájáról/
   (Iuristische Studien der Ungaren an den ausländischen Universitäten (1520-1800)
   Bericht über die Diskussion der Dissertation von Béla Szabó)
   in: Jogtudományi Közlöny 1993/10. 402-404.

2. Agnat rokon-e az uxor in manu?
   (Ist die uxor in manu ein Agnat?)
   in: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc 1999. 8-11.

3. Sport az augusztusi Rómában (Rezension)
   (Der Sport im augusteischen Rom)
   in: Klió 1999/1. 68-72.

4. Római jogi gyakorlatok (Übungsbuch)
   (Übungen aus römischen Recht)
   Szent István Társulat, Bp. 2001. 109 S.

5. Az elmebetegség a római jog forrásaiban
   (Der Wahnsinn in den römischen Rechtsquellen)
   in: Publicationes Universitatis Miskolciensis; Sectio Juridica et Politica XVI. 1999, 49-54.

6. Az ***aedilis***ek és a cirkuszi játékok
   (Die Aedilen und die circensischen Spiele)
   in: „Dum spiro doceo." Ünnepi tanulmányok Huszti Vilmos 85. születésnapjára, Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 99-107.

7. A testi sértés római jogi relevanciái a nehézatlétikai párviadalokban,
   (Die römischrechtlichen Relevanz der Körperverletzung in den schweratletischen Wettkämpfen)
   in: Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica 17 (2000) 127-133.

8. A magyar sportjog alapjai,
   (Die Grundzügen der ungarischen Sportrechts, Rezension)
   in: Jogtudományi Közlöny 2001/1. 53-56.

9. Történeti hűség és valóság „A gladiátor” c. film kapcsán,
   (Historische Treue und die Wirklichkeit bezüglich des Films „Der Gladiator”)
   in: Debreceni Szemle 2001/4. 586-592.

10. A római sport,
    (Der römische Sport, Rezension)
    in: Klió 2001/2. 40-46.

11. A római jog legújabb magyar kézikönyve,
    (Das neueste ungarische Handbuch des römischen Rechts, Rezension)
    in: Aetas 2001/4. 311-313.

12. A nézőkre vonatkozó rendelkezések az antik Róma cirkuszaiban és amfiteátrumaiban,
    (Die das Publikum betreffenden Normen in den Zirkus und in den Amphitheatren des antiken Roms)
    in: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica 19 (2001) 101-115.

13. Az atléták helyzete a római jogban
    (Die Stellung der Athleten im römischen Recht)
    in: Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis 2 (2002) 7-23.

14. A gladiátorok jogállása az antik Rómában
    (Der Rechtsstand der Gladiatoren im antiken Rom)
    in: Jogtudományi Közlöny (unter Druck)

15. A cirkuszi játékok közjogi vonatkozásai a köztársaságkori Rómában
    (Die öffentlichrechtlichen Beziehungen der Zirkusspielen im republikanischen Rom)
    in: Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium (unter Druck)